

# Handreiking Levensbeschouwing

## Omgang met levensbeschouwing op COA-locaties

| datum: [5 april](#) ~~16 januari~~ 2018  
bedrijfs onderdeel: Unit Uitvoeringsprocessen  
versie: concept



## Inleiding

Het COA is een *politiek en religieus neutrale* organisatie. Wat is binnen het COA wel of niet toegestaan als het om levensbeschouwing<sup>1</sup> gaat? Wat betekent deze *neutraliteit* in de praktijk van het wonen en leven op een COA-locatie?

De Handreiking Levensbeschouwing biedt COA-medewerkers een houvast of denkrichting in situaties waar **de (uiting van) levensbeschouwing van een bewoner** een rol speelt of wanneer religieuze of levensbeschouwelijke organisaties rondom een locatie contact zoeken met COA en/of bewoners. De Handreiking geeft daarmee ook aan deze organisaties inzicht in hoe het COA met dit thema omgaat en wat zij hierbij kunnen en mogen verwachten van het COA.

*Visie COA op begeleiding bewoners naar goede toekomst*

De wijze waarop het COA uitvoering geeft aan haar visie op het begeleiden van haar bewoners staat nader omschreven in het 'Kader Methodische begeleiding'.

De kern van dit kader is, samengevat in vier punten:

- *COA ziet de bewoners als expert en regiehouders van hun eigen leven.*
- *COA kiest voor een gidsende, activerende en oplossingsgerichte benadering.*
- *Begeleiding is in eerste instantie gericht op het waar nodig versterken van de benodigde competenties in het hier en nu (de sociale zelfredzaamheid).*

Waar nodig, biedt COA tijdelijk gerichte begeleiding en ondersteuning of verwijst COA door. Deze Handreiking sluit aan op deze visie van het COA. Ook sluit zij aan op de toekomstvisie van het COA, zoals opgetekend in het visiedocument '[Veranderend speelveld](#), richting voor de toekomst 2017-2018'. De samenwerking met en betrokkenheid van organisaties als gemeenten, vrijwilligersorganisaties en vele andere partners is blijvend nodig voor een effectief en samenhangend pakket van faciliteiten voor bewoners. Het COA erkent [het recht op geloof en ook het recht op niet-geloven en ziet](#) dat geloof [en levensbeschouwing](#) en andere overtuigingen in veel gevallen een rol spelen in het leven van de bewoners. Het COA wil nog hoogwaardiger begeleidingswerk leveren en oplossingen realiseren die voor de bewoners [betekenen dat in de locaties uiting wordt gegeven aan respect voor gelovigen en ongelovigen](#) en de kans vergroten op een goede toekomst.

Een andere ontwikkeling die hierbij aansluit is de Werkgroep Informatievoorziening Grondrechten, die op 6 juli 2016 is geïnstalleerd. Deze Werkgroep bestaat uit vertegenwoordigers van ruim twintig maatschappelijke en [religieuze levensbeschouwelijke](#) organisaties die het COA adviseren vanuit hun expertise en ervaring over onze informatievoorziening aan bewoners over grondrechten, discriminatie en vrijheid van religie (artikel 1) [\(en over artikel 6 vrijheid van godsdienst en levensovertuiging\)](#). Zie [hier](#) voor meer informatie.

---

<sup>1</sup> In deze Handreiking gebruiken wij 'levensbeschouwing' als overkoepelende term voor 'godsdienst en levensbeschouwing'.

<sup>1</sup> Gedragscode (versie december 2014, artikel 3.1.9)



#### *Gedragcode voor COA-medewerkers*

In de COA-gedragcode is vastgelegd hoe COA-medewerkers, stagiaires en vrijwilligers om moeten gaan met levensbeschouwing : “*COA-medewerkers, stagiaires en vrijwilligers die bij het COA werkzaamheden verrichten onthouden zich van het actief uitdragen van geloofs- en/of politieke overtuigingen aan bewoners*”.

De grenzen van de vrijheid van godsdienst liggen in de beperking in de wet. Dat kan discriminatie zijn, maar kunnen ook andere in de wet vastgelegde beperkingen zijn. Verder staat het belang van de bewoner altijd voorop, dat is de reden waarom het COA politiek en religieus neutraal is. Godsdienstbeleving is een persoonlijke aangelegenheid van de bewoner waar het COA buiten staat en geen mening over heeft, tenzij de belangen van andere bewoners in het gedrang komen.

#### *Leeswijzer*

Hoofdstuk 1 vermeldt algemene kaders over het belang van levensbeschouwing. Hoofdstuk 2 gaat in op wat het betekent dat het COA een *politiek en religieus neutrale* organisatie is. In hoofdstuk 3 worden praktijkvoorbeelden gegeven, waar mogelijk voorzien van een handelingsadvies. Deze adviezen zijn soms algemeen gesteld, zodat locaties in de praktijk zelf een nadere afweging kunnen maken om tot een bevredigende oplossing voor alle partijen te komen.



## 1. Algemene kaders m.b.t. religie

~~Religiositeit~~ Religiositeit en levensbeschouwing zijn nauw verweven met iemands identiteit en kijk op de wereld. Religie en levensbeschouwing kunnen grote invloed hebben op het gedrag en welbevinden van bewoners in de COA-opvang.

Een aantal voorbeelden vanuit het perspectief van bewoners zijn:

- Asielzoekers kunnen hun komst naar Nederland duiden als de wil van God;
- [Bewoners kunnen hun komst naar Nederland zien als een vlucht voor religieus geweld](#);
- Bewoners kunnen medische klachten zien als straf van God;
- Bewoners kunnen uit landen komen waar religie nauw verweven is met het dagelijkse leven en waar vaak ook geen scheiding is tussen religie en staat. In Nederland is dat veel minder. Bewoners kunnen hierdoor een gevoel van vervreemding en ongemak ervaren. [“Voor \(andere\) bewoners kan dit ook juist als een bedreiging ervaren worden als medebewoners voortdurend vragen of ‘je moslim bent’”](#);
- Bewoners kunnen in Nederland vaak makkelijker hun religie verlaten of van religie veranderen dan in hun land van herkomst;
- Bewoners kunnen steun vinden in het uitvoeren van religieuze rituelen;
- [Bewoners kunnen het recht op ongeloof in Nederland zien als een essentiële vrijheid waardoor ze eindelijk kunnen uitkomen voor hun eigen levensbeschouwing](#);
- Bewoners (en COA-medewerkers) kunnen ervaren dat religieuze opvattingen over wat goed en fout is, botsen met fundamentele democratische waarden, zoals gelijkwaardigheid en vrijheid van religie en levensovertuiging.

### 1.1 Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging

De Grondwet en internationale verdragen geven de juridische kaders aan waarbinnen het COA kan omgaan met religie binnen de opvang.

In artikel 6 van de Grondwet is vrijheid van godsdienst en levensovertuiging vastgelegd<sup>2</sup> en in artikel 1 wordt benadrukt dat deze vrijheid geldt voor allen die zich in Nederland bevinden, dus ook voor bewoners van COA-locaties.

Ook in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM),<sup>3</sup> het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke rechten (BuPo-verdrag)<sup>4</sup> en het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie<sup>5</sup> is vrijheid van godsdienst en levensovertuiging opgenomen.

#### *Inperking vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*

---

<sup>2</sup> Grondwet artikel 6.1 Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.

<sup>3</sup> EVRM artikel 9.1 Een ieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uitdrukking te brengen in eredienssten, in onderricht, in praktische toepassing ervan en in het onderhouden van geboden en voorschriften.

<sup>4</sup> BuPo, artikel 18, <http://wetten.overheid.nl/BWBV0001017/1979-03-11>

<sup>5</sup> Handvest artikel 10



De Grondwet en het EVRM bieden de overheid ruimte om de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging bij wet en alleen in specifieke gevallen te beperken. De overheid mag daartoe wetten opstellen ter bescherming van de gezondheid, ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden, of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.<sup>6</sup> Een voorbeeld van zo'n beperkende wet is een wettelijk verbod op het dragen van gezichtsbedekkende kleding in bepaalde ruimten. Zie [hier](#) voor meer informatie over het wetsvoorstel Gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding.

## 2. COA is een *politiek en religieus neutrale organisatie*

In de huisregels<sup>7</sup>, de gedragscode<sup>8</sup> en het bezoekersreglement<sup>9</sup> staat vermeld dat het COA een *politiek en religieus neutrale organisatie* is. Dit houdt onder andere in dat:

- politieke en religieuze activiteiten die inbreuk plegen op de persoonlijke levenssfeer van (andere) bewoners niet zijn toegestaan;
- het COA geen bepaalde religie uitdraagt of bevoordeelt t.o.v. andere religies.

### *Specifieke leefomgeving bewoners in COA-opvang*

Bewoners in de opvang bevinden zich in een kwetsbare, onzekere positie. Geloof kan voor hen iets zijn waar ze zich aan kunnen vasthouden, wat hun zekerheid en houvast geeft. Het is voor hen van groot belang dat zij hun religie kunnen uitoefenen binnen de opvang. [Wel met in achtning van de positie van ongelovigen die hier juist geen zekerheid aan ontlenen.](#)

Vanwege deze kwetsbare positie zijn bewoners soms ook gemakkelijker beïnvloedbaar waar het religie betreft. Het COA is [extra](#) alert op personen die zich qua religie dwingend of confronterend opstellen tegenover bewoners.

Daar komt bij dat bewoners in de opvang veelal in een gezamenlijke leefruimte wonen met beperkte mogelijkheden om zich af te zonderen als daar aanleiding toe is.

### *Onderhoud goede relaties met lokale religieuze [en levensbeschouwelijke](#) organisaties*

Het is van belang dat een locatie (ook vanuit de locatiemanager) goede relaties onderhoudt met de lokale organisaties, dus ook met religieuze [en levensbeschouwelijke](#) organisaties. Bewoners kunnen dan adequaat naar de juiste organisaties buiten de locatie worden doorverwezen. Het kan de integratie van bewoners bevorderen als zij kennismaken met religieuze [en levensbeschouwelijke](#) instellingen en de mensen die daaraan verbonden zijn. Wees er hierbij wel alert op dat in sommige gevallen de verbinding met een religieuze instelling er juist toe kan leiden dat de integratie van een bewoner belemmerd wordt. Dit is het geval als in deze omgeving slecht Nederlands gesproken wordt en -tradities van het land van herkomst een meer prominente rol spelen dan de spelregels van de Nederlandse samenleving.

<sup>6</sup> Grondwet artikel 6.2

EVRM artikel 9.2

<sup>7</sup> Huisregels (versie april 2016, artikel 1.1)

<sup>8</sup> Gedragscode (versie december 2014, artikel 2.2.4)

<sup>9</sup> Bezoekersreglement (versie mei 2011, artikel 34)



Suggesties om hier invulling aan te geven zijn:

- Beheer en onderhoud een goede sociale kaart van de (religieuze) organisaties in de omgeving van de locatie. Organisaties kunnen hiertoe hun gegevens bij het COA aanleveren en laten updaten met uitnodigingen en aankondigingen van bijeenkomsten. Het is aan de locatie waar en hoe deze informatie getoond wordt aan de bewoners. Dit kan bijvoorbeeld zijn op een Informatiemuur, bij de Infobalie of bij de Receptie;
- Zorg voor goede presentatie van de sociale kaart op de digitale bewonersinformatiesite [MyCOA](#);
- Nodig de externe organisaties uit voor de jaarlijkse Open Dag van het COA;
- [Maak gebruik van de mogelijkheid van het organiseren van een gespreksmogelijkheid tussen bewoners en externe organisatie over art. 1 Grondwet \(als onderdeel programma Wonen en Leven op een COA-locatie\).](#) -

~~Noot: er heeft in de periode februari-juli 2017 bij het COA een pilot Informatievoorziening Grondrechten plaatsgevonden waarin externe organisaties met bewoners in gesprek gingen over artikel 1 van de Grondwet. De resultaten en het advies voor het opnemen van zo'n gespreksmogelijkheid als best practice (aanvullend onderdeel programma Wonen en Leven op een COA-locatie) ligt in aug/sept 2017 ter besluitvorming voor bij de Unittafel en Bestuur. Na hun akkoord kan deze mogelijkheid in deze Handreiking opgenomen worden.~~

*Wat kan een COA-medewerker doen bij spanningen*

Veel religieuze uitingen van bewoners zijn juridisch niet verboden, maar zij kunnen toch spanningen op een locatie veroorzaken. Zodra een COA-medewerker een vermoeden van spanning heeft of spanning constateert bij een bewoner in verband met religieuze activiteiten, gaat hij hierover in gesprek met alle betrokken partijen. Dit is een vergelijkbaar handelen als bij conflicterende activiteiten van niet religieuze aard. Gezamenlijk wordt gezocht naar mogelijkheden en in de meeste gevallen leidt dat tot oplossingen waar alle partijen tevreden mee zijn. Een belangrijk punt hierbij is de zorgvuldige afweging van vrijheden in gevallen waarbij de religieuze vrijheid van de ene bewoner zou kunnen conflicteren met de vrijheden van een andere bewoner. [Het uitgangspunt is hierbij dat de vrijheid van de één niet belemmerend mag zijn voor de vrijheid van de ander.](#)

Belangrijk is ook dat COA-medewerkers op een locatie met elkaar in gesprek gaan en blijven om zo met elkaar een situatie waarin religie een rol speelt te analyseren en van een (creatieve) oplossing te voorzien.

### 3. Praktijkvoorbeelden op COA-locaties

In dit hoofdstuk staat een aantal voorbeelden uit de praktijk van COA-locaties. Waar mogelijk worden de voorbeelden voorzien van een handelingsadvies. Deze adviezen zijn soms algemeen gesteld, zodat locaties in de concrete situatie door een nadere afweging tot een bevredigende oplossing voor alle partijen kunnen komen.



### 3.1 Posters en folders religieuze organisaties

**Situatie:** Zijn posters en folders van religieuze organisaties toegestaan op een locatie (met informatie over de organisatie zelf, uitnodigingen voor diensten etc.)?

Posters en folders zijn toegestaan op een COA-locatie, tenzij deze in strijd zijn met de wet of algemeen gangbaar moreel fatsoen. Wel is voor het verspreiden van folders of het ophangen van posters op een locatie toestemming nodig van de locatiemanager (conform bezoekersreglement<sup>10</sup>). Hij kan bijvoorbeeld de veiligheid, leefbaarheid en beheersbaarheid op en in de omgeving van de locatie laten meewegen in zijn oordeel. Posters en folders kunnen *niet* geweigerd worden met een beroep op neutraliteit. Deze religieuze neutraliteit betekent namelijk dat het COA *alle* religieuze instellingen evenveel ruimte geeft om posters en flyers beschikbaar te stellen. Het team op de locatie ziet erop toe dat uitnodigingen voor religieuze activiteiten gericht zijn aan alle bewoners, ongeacht hun levensovertuiging.

Sommige religieuze organisaties zijn actiever in het aanbieden van folders en posters dan anderen. Het is de verantwoordelijkheid van de organisaties zelf om deze materialen aan het COA aan te bieden.

#### *Inhoud van folders en posters*

Het huidige beleid zegt dat er op posters en folders geen inhoudelijke religieuze boodschap mag staan. Strafbare uitingen moeten worden voorgelegd aan de politie. Uitingen hoeven echter niet per se strafbaar te zijn, om toch ongewenst te zijn. Zoals posters waarop een religieuze organisatie een negatieve tekst vermeldt over een andere religie.

Suggesties voor het omgaan met deze situatie:

- wijs een wand aan voor posters van externe partijen, zoals religieuze organisaties, en een tafel daarbij waarop folders kunnen worden neergelegd;
- [laat op een poster/folder duidelijk de afzender vermelden](#);
- sta alleen posters en folders toe met Nederlandse of Engelse tekst;
- vraag organisaties om informatie zoveel mogelijk zakelijk te houden, zoals contactgegevens, tijden van diensten, Bijbelstudie en koranlessen. En laat hen een verwijzing naar hun website opnemen.

### 3.2 Religieuze bijeenkomsten of feesten op een COA-locatie

**Situatie:** Mogen bewoners of religieuze organisaties religieuze bijeenkomsten of feesten houden op een locatie?

Het COA verwijst een bewoner voor het houden of bijwonen van een religieuze bijeenkomst/feest naar religieuze instellingen buiten de locatie. Dit kan namelijk de participatie en/of integratie van een bewoner in de Nederlandse samenleving vergroten.

Het kan voorkomen dat een bewoner onvoldoende aansluiting vindt bij bestaande religieuze instellingen. Bijvoorbeeld vanwege de taal of omdat een bepaalde religieuze stroming niet aanwezig is in de regio. Het is belangrijk dat het COA een goed beeld

---

<sup>10</sup> *Bezoekersreglement* (versie mei 2011 artikel 35).



krijgt van de redenen voor onvoldoende aansluiting. Daarna kan het COA - op verzoek van een bewoner - helpen met het zoeken naar een ruimte buiten de COA-locatie voor het organiseren van een religieuze bijeenkomst/feest.

Noot: als een bewoner op zijn eigen kamer met enkele andere bewoners samen wil bidden, is het niet wenselijk om dit te weigeren of te controleren.

### 3.3 Gebeds('stilte')ruimte

**Situatie:** Is het COA verplicht om een ruimte op een locatie voor gebed of andere religieuze activiteiten te reserveren?

Het COA is niet verplicht om een dergelijke ruimte beschikbaar te stellen voor religieuze activiteiten.

### 3.4 Meldplicht en feestdagen

Op Nederlandse officiële nationale feestdagen vervalt de meldplicht (evenals op zaterdag en zondag). Sommige nationale feestdagen zijn ook een christelijke feestdag. De meldplicht vervalt *niet* op feestdagen van andere religieuze tradities, omdat dat geen nationale feestdagen zijn.

Als een nationale feestdag samenvalt met een dag waarop de locatie normaal gesproken de reguliere (wekelijkse) gecombineerde meldplicht uitvoert, wordt aanbevolen om deze meldplicht eenmalig te verschuiven naar de eerstvolgende werkdag. De gecombineerde meldplicht moet in elk geval wel in de betreffende week plaatsvinden.

### 3.5 Kerstboom

In de kerstperiode mag er op de COA-locaties een kerstboom geplaatst worden. Dit is geen uiting van christelijk geloof, maar een algemene culturele gewoonte in de Westerse wereld.

### 3.6 Af- of voorkeuren voor bepaalde COA-medewerkers

**Situatie:** Mag een bewoner eisen dat hij – op grond van zijn religieuze overtuigingen – alleen – of juist niet - geholpen wordt door een bepaalde COA-medewerker?

Het COA gaat niet in op verzoeken van bewoners om alleen - of juist niet - geholpen te worden door medewerkers van een bepaald geslacht of met een bepaalde seksuele geaardheid, huidskleur, politieke gezindheid of religie.

Alleen voor sekse-voorkeur bestaat enige ruimte<sup>11</sup>: het verzoek van een vrouwelijke bewoner om met een vrouwelijke COA-medewerker over een privéaangelegenheid te spreken kan ingewilligd worden.

### 3.7 Utdrijving bij bezetenheid (het 'Boze Oog')

**Situatie:** Hoe om te gaan met een bewoner die meent dat hij (of een ander) bezeten is door het 'Boze Oog'?

---

<sup>11</sup> Dit advies volgt het standpunt van de Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG). Zie de notitie *Standpunt KNMG over vrije artskenuze*, Utrecht, 7 februari 2008.





Mensen die bezeten zijn door het ‘Boze Oog’ kunnen in zichzelf keren en in trance raken. Om mensen te genezen van het ‘Boze Oog’ worden vaak rituelen uitgevoerd zoals het voorlezen van Bijbelteksten en het besprenkelen van de ‘bezetene’ met gewijd water. Dit kan alleen buiten de COA-locatie of in de eigen woonruimte, mits niet overlast gevend voor eventuele medebewoners.

Methoden zoals het slaan van de ‘bezetene’ met een Bijbel of een houten kruis of het onder dwang toedienen van vloeistoffen via neus en/of mond komen echter ook voor. Deze rituelen zijn niet toegestaan, zij kunnen gevaar opleveren voor ‘bezetene’, bewoners en medewerkers.

Suggestie: Een COA-medewerker kan dit signaal van ‘bezetenheid’ van een bewoner delen met het GC A omdat er mogelijk sprake is van medische en/of GGZ-problematiek.

### **3.8 Sociaal-religieuze druk**

Situatie: Bewoners kunnen nadelige gevolgen ervaren van religieuze uitingen op locatie.

De vrijheid van religie van de ene bewoner kan op gespannen voet staan met de vrijheid van een andere bewoner.

Voorbeeld: een ex-moslim wil zijn atheïstische levensovertuiging geheim houden uit angst voor vergelding door islamitische medebewoners. Als moslims een religieuze bijeenkomst houden op de locatie kan de ex-moslim zich verplicht voelen om aan die bijeenkomst deel te nemen om de schijn op te houden dat hij nog steeds moslims is.

COA-medewerkers moeten alert zijn bij het signaleren van dit soort situaties en hier vanuit hun professionele kwaliteiten en handelingsperspectief op acteren.

### **3.9 Gebedsoproepen**

Situatie: Mag een bewoner een gebedsoproep laten horen (bijvoorbeeld via zijn telefoon) zodat hijzelf en/of zijn medebewoners weten dat het tijd is voor gebed?

Deze religieuze uiting valt onder de vrijheid van godsdienst.

Het COA mag regels opstellen over de duur en het geluidsniveau van gebedsoproepen. Om te beoordelen of er sprake is van bovenmatig geluid kan onder meer gekeken worden naar frequentie, duur, tijdstip, geluidsterkte en bereik van de oproep.

#### *Gebedsoproep binnen een bewonerseenheid*

Binnen een bewonerseenheid kan de ene kamerbewoner last hebben van de gebedsoproep van een andere kamerbewoner. De vrijheid van religie van de een, conflicteert dan met vrijheden van de ander. Uiteraard gaan partijen – waar nodig onder begeleiding van het COA – met elkaar in gesprek om te bekijken welke oplossingen mogelijk zijn. [Het uitgangspunt is hierbij dat de vrijheid van de één niet belemmerend mag zijn voor de vrijheid van de ander.](#)